

تحلیل محتوای روزنامه خراسان و بازنگری در جایگاه و نقش مادری

از دیدگاه رسانه‌ها به زنان

جمیله جهانی

دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، کارشناس سازماندهی و آماده‌سازی مطبوعات سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، مشهد. رایانامه: jahani.ja@gmail.com

زهرا بیاتی بیات

کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، کارشناس گروه مطبوعات سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، مشهد. رایانامه: byt.zhr1983@gmail.com

چکیده

به عقیده برخی از صاحب‌نظران رسانه، مطبوعات یکی از پرمخاطب‌ترین رسانه‌ها هستند که تأثیر بسزایی در شکل‌گیری شخصیت افراد دارند. از آنجا که امروزه، زنان علاوه بر ایفای نقش مادری در فعالیتهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، آموزشی و ... حضور فعال و بیشتری نسبت به ادوار و دهه‌های گذشته دارند؛ اهمیت نقش رسانه‌ها در پرداختن به حضور زنان در اجتماع با حفظ مسئولیت‌های مادری و تأثیری که بر جامعه می‌گذارند در این زمینه بیشتر می‌شود. جامعه آماری این پژوهش، روزنامه خراسان منتشر شده طی سال‌های ۹۵-۱۳۹۰ است که به روش تحلیل محتوا مورد بررسی قرار گرفت. طبق فرمول کوکران، نمونه‌ای با حجم ۳۱۶ شماره از روزنامه خراسان موجود در آرشیو مطبوعات آستان قدس رضوی انتخاب شد و به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده مورد بررسی قرار گرفت. کلیه مطالب منتشرشده در روزنامه با توجه به میزان پرداختن آن به نقش و جایگاه زنان به عنوان مادر بر اساس سه سازه اصلی پذیرش، محافظت و پرورش بر اساس سیاهه محقق‌ساخته‌ای که روایی آن بر اساس پژوهش‌های پیشین تأیید شده تحلیل و بررسی شد. پذیرش زیرمؤلفه‌های نداشت؛ زیرمؤلفه‌های محافظت عبارت بود از: تأمین نیازهای زیستی، حفظ از خطر و مراقبت‌های پیش‌گیرانه؛ زیرمؤلفه‌های پرورش نیز عبارت بود از: پرورش جسمی، توجه به بازی کودک، محبت، تکریم، توجه به موانع رشد و جهت‌دهی مذهبی.

کلیدواژه‌ها: رسانه، زنان، نقش مادری، روزنامه خراسان، مطبوعات آستان قدس رضوی

سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

نشریه الکترونیکی شمس، دوره ۱۴، شماره ۵۴-۵۵، بهار و تابستان ۱۴۰۱، صص. ۵-۱۸.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۲/۲۰ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۸/۲۲

مقدمه

نگاهی به روند زندگی بشری طی چند قرن اخیر نشان می‌دهد که توسعه به ویژه توسعه پایدار بدون در نظر گرفتن نقش زنان ممکن نیست. مطالعات انجام شده در تعداد زیادی از جوامع نشان داده است که زنان عامل مهمی برای رشد و توسعه هستند (اکبری، ۱۳۹۱). همچنین با توجه به تغییرات بسیار در دهه‌های اخیر در زمینه افزایش سطح تحصیلات عالی زنان و مشارکت بیشتر آنان در فعالیتهای اجتماعی و شغلی و نیز بروز تغییرات ارزشی و نگرشی در زمینه اهمیت نقش‌های اجتماعی زنان، شاهد آن بوده‌ایم که در زمینه نقش‌های شایسته و بایسته زنان در خانواده و اجتماع از جمله در مورد معنا و نقش مادری، بازتعریف‌ها و تأملات گسترده‌ای صورت گرفته و برخی از پژوهش‌ها (رفعت جاه، ۱۳۹۷؛ سیدزاده، ۱۳۹۲؛ سراقی، ۱۳۹۴؛ سلگی، ۱۳۹۴) شاهد این مدعا هستند.

از تجلیات ارزشمند زن در جهان خلقت، نقش مادری است. مادری و زنانگی دو مفهومی است که میان آن‌ها رابطه پیچیده‌ای وجود دارد. هرچند برای نقش مادری ارزش‌گذاری زیادی می‌شود و از زنان انتظار می‌رود، نقش مادری را بپذیرند. عملکرد واقعی این نقش هنوز مشخص نیست. به عقیده برخی از صاحب‌نظران رسانه، مطبوعات یکی از پرمخاطب‌ترین رسانه‌ها هستند که تأثیر بسزایی در شکل‌گیری شخصیت افراد دارند. از آنجا که امروزه، زنان علاوه بر ایفای نقش مادری در فعالیتهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، آموزشی و ... حضور فعال و بیشتری دارند، اهمیت نقش رسانه‌ها در پرداختن به حضور زنان در اجتماع با حفظ مسئولیتهای مادری و تأثیری که بر جامعه می‌گذارند در این زمینه بیشتر می‌شود.

مادر، مهم‌ترین رکن هر خانواده‌ای محسوب می‌شود و کودکان از طریق نهادهای رسمی و غیررسمی در مورد نقش‌ها و خصوصیات مادر مطالبی را می‌آموزند که می‌تواند جهت‌گیری‌های آتی ذهنی و رفتاری آنان را شکل دهد. خانواده اولین و اصلی‌ترین نهاد رسمی است که باید در قالب یک نهاد اجتماعی، به صورت مستقیم یا غیرمستقیم بسیاری از مطالب، از جمله مفاهیم مرتبط با مادر را به کودکان آموزش دهد. مسئله رسانه، زنان و خانواده از ابعاد متفاوتی می‌تواند دارای ضرورت و اهمیت باشد. یکی از ساخت‌های مهم اجتماعی حیات بشری را رسانه‌ها به خود اختصاص می‌دهند. شهروندان جامعه مدرن، اکثر اوقات را با رسانه‌ها می‌گذرانند و از ارتباط با رسانه‌ها احساس اطمینان و آرامش می‌کنند. گستره عمل رسانه‌ها شامل همه عرصه‌ها اعم از عرصه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است. از این روست که امروزه، مفهوم جامعه اطلاعاتی به سرچشمه‌ای از مباحثه‌ها و گفت‌وگوهای فراوان تبدیل گردیده است. به گونه‌ای که می‌توان گفت برخی از این موضوعات از جمله: اهمیت دانش نظری در مقایسه با تجربه‌گرایی، حق دسترسی شهروندان به اطلاعات، دموکراسی مشارکتی و اقتصاد اطلاعات را به عنوان برخی پیامدهای حضور و بروز جهانی رسانه‌ها و تأثیرگذاری آن‌ها بر جوامع بشری و ایجاد جامعه اطلاعاتی مورد توجه قرار داده‌اند که به پیامدهایی چون نقش نظارتی، دستکاری افکار و نابودی گستره عمومی و نیز شکاف و نابرابری‌های اجتماعی در سطوح ملی و بین‌المللی نظر دارند. به هر حال، چه آنان که نگاه خوش‌بینانه به مقوله اطلاعات و رسانه دارند و یا آنان که رویکرد بدبینانه دارند، همگی به نقش و اهمیت کلیدی رسانه در جهان کنونی اذعان دارند.

یکی از مهم‌ترین معیارها جهت سنجش توسعه‌یافتگی یک کشور میزان اعتباری است که زنان در آن کشور دارا هستند. به این گونه که هرچه زنان در آن جامعه فعال‌تر باشند، کشور پیشرفته‌تر و توسعه‌یافته‌تر خواهد بود. یکی از ارکان مهم جامعه که در نشان دادن حضور و نقش زنان تأثیر مهمی دارد رسانه‌ها هستند که در این میان روزنامه‌ها به دلیل انتشار روزانه و مداوم در بیان این جایگاه‌ها، نقش‌ها، حضور و فرصت‌ها اهمیت ویژه‌ای دارند. بنابراین، جهت ارزیابی و تحلیل وضعیت اجتماعی حضور زنان در یک جامعه می‌توان به سراغ این رسانه‌ها رفت که بازتابی روزانه از انواع فعالیت‌های جامعه هستند. به همین منظور، در این مقاله به بررسی و تحلیل محتوای روزنامه خراسان به عنوان یکی از رسانه‌های پرمخاطب اجتماعی در کشور و به ویژه خراسان و مشهد در خصوص تحلیل محتوای مطالب روزنامه با تأکید بر نقش و جایگاه مادری پرداخته شده است.

مروری بر مبانی نظری و تجربی تحقیق

مطالعه درباره مادری و مادری کردن سابقه چندانی ندارد. مادری نقش طبیعی و بیولوژیک زنان فرض می‌شده و هرگاه که به نقش مادری توجه شده، به تجربه مادری توجه کمتری شده است. در دهه‌های اخیر مسئله مادری از جنبه تجارب و رویه‌های واقعی زنان و به منزله نوعی برساخت اجتماعی و تاریخی مورد توجه قرار گرفته است.

اصطلاح مادری یک مفهوم دو پهلو است. مادر، زنی است که هم کودک را به دنیا می‌آورد و هم مراقبت و پرورش او را به عهده می‌گیرد؛ ولی تعاریف مادری معمولاً یک مفهوم کلیدی را در بر دارد و ناظر به یک عمل اجتماعی است که وظیفه مراقبت و پرورش کودکان را در بر می‌گیرد. برخی محققان مادری را به عنوان یک ساخت اجتماعی^۱ که شامل فعالیت‌های مرتبط با مراقبت و پرورش کودک است، تعریف می‌کنند.

فرآیند مادری با جایگاه اجتماعی مادر بودن ارتباط دارد. مفهوم مادری، ارزش‌ها و عقایدی را در بردارد که نه تنها در ازدواج و نظام خانواده بلکه در قانون و سیاست‌های اجتماعی معنا دارد و در ادبیات، رسانه‌ها، فیلم و بقیه اشکال فرهنگی بازتاب می‌شود. تقریباً در همه جوامع، مادری، به عنوان یک امر بدیهی، انگاره‌ای را در بطن خود دارد که زنان را ذاتاً پرورش دهنده و آماده پذیرش این نقش می‌داند. در غرب و در بسیاری از نقاط دیگر دنیا نوعی گفتمان مسلط از مادری وجود دارد که تمایل دارد مادری را امری غریزی و معادل با مادر خوب نمایش دهد. این گفتمان بر روی چندین فرض اساسی پایه‌گذاری شده است که عبارتند از:

- مادری، اساس زنانگی است.
- مادر خوب کسی است که فرزندش را در اولویت قرار داده و هویت و نیازهایش را در وظایفش غرق می‌کند.
- مادر خوب نیاز دارد به اموری که با فرزندانش مربوط است متمرکز شود.
- مادر خوب بدون قید و شرط عاشق بچه‌هایش است (رفعت جاه، ۱۳۸۷).

ایدئولوژی مادری در آمریکا زمانی پدید آمد که در شرایط بعد از جنگ جهانی دوم و در شرایطی که مردان از میدان‌های جنگ به وطن برگشتند و می‌خواستند به سر کارهایشان برگردند. در طول جنگ، زنان بیشتری به کار گرفته شدند تا در کنار ایفای نقش‌های خانوادگی خود، خلاء مردان را در عرصه تولید پر کنند و سیاست‌های دولت نیز مشوق زنان در ایفای نقش جدیدشان بود. اما پس از جنگ اتفاق غریبی رخ داد. آمریکا که به نظر می‌رسید تا آن زمان مهد زنان توانمندی بود که در هر دو عرصه خانه و کارخانه فعالیت می‌کردند، ناگهان به طرز افراطی متمایل به امور خانه و خانه‌داری شدند.

در دهه ۱۹۵۰ مادری به یک وظیفه پیچیده و مهم و مسئولیتی تمام عیار تبدیل شد. به زنان گفته می‌شد پرورش کودک پرچالش‌ترین کاری است که زنان می‌توانند انجام دهند و با این کار به احساس کمال نفس می‌رسند و این بیش از هر شغلی ارزش دارد. مادرگرایی^۱ همراه با ترویج این انگاره بود که زنان خانه‌دار بر همسران و فرزندان تسلط و کنترل دارند. بر اساس این آموزه‌ها، زنان در چنین موقعیت‌هایی باید احساس خوشبختی می‌کردند و اساساً خوشبختی زنان به عنوان مشارکت کامل در نقش‌هایشان به عنوان همسر و مادر تعریف می‌شد و خانه‌داری تمام وقت به منزله پدیده‌ای رمانتیک جلوه داده شده بود که زنان با آن هیچ کمبودی نخواهند داشت. دهه ۱۹۶۰ به یک دوره عجیب تبدیل شد که در آن سن ازدواج و بچه‌دار شدن به پایین‌ترین حد خود رسید و فرصت‌های شغلی و تحصیلی زنان نیز کاهش یافت. افراط در گرایش به زندگی خانوادگی بیش از همه حاصل سیاست‌های عمومی دولت بود که می‌خواست با پیامدهای رکود اقتصادی بزرگ و جنگ جهانی دوم مقابله کند. در این شرایط ساز و کارهای جامعه‌پذیری مانند: خانواده، رسانه‌ها، مدرسه و قوانین، در نهادینه کردن این گفتمان مادری نقش داشتند (مشیرزاده، ۱۳۸۵؛ چوی^۲ و دیگران، ۲۰۰۵).

جنبش زنان ترقی‌خواه و مادری توانمندان

در این دوره، زنان ترقی‌خواهی نیز وجود داشتند که بخش مهمی از وظیفه خود را آگاه کردن مادران در تربیت درست کودکان می‌دانستند. زنان آزادی‌خواه به شدت اعتقاد داشتند که زنان باید برای مادر شدن آماده و آگاه باشند و معتقد بودند که اصول بچه‌داری باید مبتنی بر علم و آگاهی باشد. نسل اول زنان ترقی‌خواه به تقسیم جنسیتی نقش‌ها اعتقاد داشتند. نسل اول جنبش زنان نیز انتقاد اساسی به تقسیم جنسیتی نقش‌ها نداشتند و هدف جنبش از بین بردن تفاوت‌های بین زن و مرد نبود، بلکه دستیابی زنان به حق آموزش، تحصیلات و رأی دادن بود (مشیرزاده، ۱۳۸۵).

الن کی^۳ را می‌توان در زمره همین زنان به شمار آورد. کی، به ضرورت مراقبت از کودک توسط مادر در منزل و تأثیر آن در رشد شخصیت کودک تأکید کرده و فعالیت مادری همزمان با کار دستمزدی خصوصاً با مشاغل و تخصص مردانه را غیرممکن دانسته است. او کار در کارخانه یا دفتر را برای زنان زیان‌آور دانسته و مادری را موجب خودشکوفایی

1. Mumism

2. Choi, P., Henshaw, C., & Baker, S.

3. Ellen Key

زنان می‌داند و زنانی را که تمام وقت به کار مادری مشغول هستند، شادمان‌تر می‌داند. در نتیجه معتقد است باید مادری را از حالت خصوصی، خارج و اجتماعی نمود و این کار از طریق اصلاحات قانونی و اجتماعی و نظارت و حمایت دولت به این مسئله امکان‌پذیر می‌گردد. از نظر او زنان بایستی از وابستگی اقتصادی رها شوند و به بچه‌داری بپردازند. بر اساس دیدگاه الن کی مادری و خانه‌داری در زمره کارهایی است که باید به رسمیت شناخته شود و فمینیسم به جای تشویق زنان برای ورود به کار دارای دستمزد و کسب تخصص و رقابت با مردان، بایستی درصد بهبود شرایط کار کلیه کارگران از جمله شرایط کار مادران خانه‌دار باشد (زاهدی فر، ۱۳۸۵).

الشتاین^۱ نیز با مجزا کردن حوزه‌های خصوصی و عمومی و دور کردن زنان از حوزه عمومی مخالفت می‌کند و مادری را فعالیتی پیچیده، پرمایه، دویپهلو، پرزحمت و لذت‌بخش و دارای ابعاد زیست‌شناختی، اجتماعی، نمادین و عاطفی بر می‌شمارد؛ اما آن را مختص مادر و مستلزم حضور تمام وقت او در خانه نمی‌داند و معتقد است برای امکان‌پذیر شدن حضور زنان در عرصه عمومی بایستی در خانه بین زن و مرد رابطه ای دموکراتیک و مشارکتی به وجود آید (بستان، ۱۳۸۵).

آن اوکلی^۲ با مطرح کردن اسطوره مادری، فرض پیوند میان بارداری، شیردهی با مراقبت از بچه‌ها را زیر سؤال برده و معتقد است که بنیان اصلی اسطوره مادری این است که زنان برای به هنجار و طبیعی بودن، باید مادر باشند و برای مادر بودن باید کاملاً زنانه و حضورشان منحصر به خانه باشد و این امر از طریق جامعه‌پذیری مدام تقویت می‌شود؛ اما، مادری پدیده‌ای بیولوژیک نیست بلکه توسط اجتماع و فرهنگ شکل می‌گیرد. او ضمن پذیرفتن اهمیت خانواده بر این باور است که برای غلبه بر این اسطوره و امکان رشد همه‌جانبه زنان و مشارکت آنان در عرصه اجتماع بایستی اصلاحات قانونی-اجتماعی صورت گیرد (گرت، ۱۳۸۰).

دیدگاه‌های فوق (کی، الشتاین و اوکلی) ضمن پذیرش اهمیت خانواده و مادری بر بعد اجتماعی مفهوم مادری که ساخته و پرداخته جامعه است و از طریق جریان جامعه‌پذیری در افراد درونی می‌شود، تأکید نمودند. این زنان پیشگام در طرف‌داری از حقوق زنان، ضمن رد اسطوره مادری که در بالا ذکر شد، به دنیا آوردن بچه را امری بیولوژیک و معنا و نقش مادری را یک برساخت اجتماعی^۳ می‌دانند. این دیدگاه‌ها با آرمانی کردن ازدواج و مادری و محدود کردن هویت زنان به مادری و همسری مخالفند و معتقدند که نباید با توسل به اسطوره مادری حضور زنان را در عرصه عمومی محدود کرد و راه‌حل را در اصلاحات قانونی در جهت بهره‌مندسازی مادران از حمایت‌های اجتماعی و نیز ایجاد فرصت‌های برابر برای حضور زنان توانمند و متخصص در عرصه عمومی جستجو می‌کنند.

این رویکردها وجود خانواده و نقش مادری را مهم می‌دانند؛ اما بر بعد اجتماعی مفهوم و نقش مادری که ساخته و پرداخته جامعه است تأکید کرده و معتقدند که بایستی مورد تأمل و بازنگری قرار گیرد تا از تأثیرات منفی و محدودکننده

1. Jean Bethke Elstain

2. Ann Oakley

3. Social Construction

آن از جمله دورکردن زنان از حضور در عرصه عمومی و قربانی شدن سایر نقش‌های زنان جلوگیری شود و راه‌حل را در اصلاحات قانونی و اجتماعی جستجو می‌کنند (هام^۱، ۱۳۸۲).

برآیند آموزه‌های اسلامی در موضوع خانواده و فرزندپروری تأییدکننده پذیرش، به عنوان یکی از مؤلفه‌های نقش مادری است. تشریح احکام حقوقی و اخلاقی در اسلام به گونه‌ای است که زمینه روان‌شناختی مساعدی برای پذیرش نقش مادری از سوی مادر را فراهم می‌آورد؛ از طرفی با وجود تعلق فرزند به پدر و مادر از نگاه اسلام^۲، فرزندپروری به عنوان یک تکلیف از مادر برداشته شده است تا جایی که مادر می‌تواند برای نگهداری از فرزند مطالبه اجرت نماید. از طرف دیگر، مشوق‌های فراوانی ارائه شده است که مادران را به پذیرش این نقش برمی‌انگیزد. در بعد تکوین نیز شرایط مساعد برای مادری فراهم آمده است که شرایط لازم برای مادری در خلقت زن در نظر گرفته شده تا انگیزش درونی شود که مادر را به سوی مادری می‌خواند. همچنین، نگرش، به عنوان یکی از مبانی روان‌شناختی ارتباط مؤثر والدین با فرزندان، همسو با تعیین «پذیرش» به عنوان یکی از مؤلفه‌های نقش مادری است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر نوع، توصیفی است که به شیوه تحلیل محتوا انجام شده است. تحلیل محتوا شیوه‌ای از پژوهش است که در این شیوه، محقق به تشریح و بیان کمی، منظم و عینی محتوای آشکار پیام می‌پردازد (حسن مرادی، ۱۳۹۵). تحلیل محتوا، فرایند تبدیل کیفیت‌ها به کمیت‌ها و سپس تبدیل همین کمیت به کیفیت است (قاندی و گلشنی، ۱۳۹۵). تحلیل محتوا کاربردهای متنوعی دارد که یکی از آن‌ها تحلیل محتوای نشریات است. این تحلیل کمک می‌کند تا مفاهیم، اصول، نگرش‌ها، باورها و کلیه اجزای مطرح شده مقایسه و ارزشیابی شوند. از طریق تحلیل محتوا می‌توان گرایش‌ها یا جانب‌داری‌های پنهان و آشکار متون را تعیین نمود (جعفری هرندی و دیگران، ۱۳۸۷). کرلینجر^۳ (۱۳۸۰) تحلیل محتوا را روش مطالعه و تجزیه و تحلیل ارتباطات به شیوه نظام‌دار، عینی و کمی برای اندازه‌گیری متغیرها تعریف می‌کند.

جامعه آماری این پژوهش، شامل محتوای مطالب (سرمقاله، اخبار، بین‌الملل، فرهنگ، ورزشی، سینما و تلویزیون، اجتماعی، حوادث، فناوری، اقتصاد، زندگی سلام و خانواده) تمام شماره‌های روزنامه خراسان که ۱۶۹۵ شماره منتشر شده طی سال‌های ۹۵-۱۳۹۰ است که به دلیل حجم زیاد و نامحدود بودن از طریق نمونه‌گیری تصادفی مورد بررسی قرار گرفت. جهت سهولت انجام کار و به منظور بررسی شماره‌های روزنامه، از آرشیو مطبوعات آستان قدس رضوی استفاده شد تا همه شماره‌ها در دسترس باشند. در همین راستا، طبق فرمول کوکران، نمونه‌ای با حجم ۳۱۶ شماره از روزنامه خراسان موجود در آرشیو مطبوعات انتخاب شد و به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده مورد بررسی قرار گرفت. شماره‌های

1. Maggie Humm

3. Kerlinger

منتشر شده روزنامه خراسان که در آرشیو مطبوعات آستان قدس موجود هستند به تفکیک سال انتشار در جدول ۱ مشخص شده است.

جدول ۱. موجودی روزنامه خراسان در آرشیو مطبوعات آستان قدس رضوی

موجودی روزنامه خراسان در آرشیو مطبوعات آستان قدس رضوی		
ردیف	سال انتشار	شماره های موجود
۱	۱۳۹۰	۲۸۲
۲	۱۳۹۱	۲۸۵
۳	۱۳۹۲	۲۸۳
۴	۱۳۹۳	۲۸۳
۵	۱۳۹۴	۲۸۲
۶	۱۳۹۵	۲۸۰
جمع کل		۱۶۹۵

در بررسی‌های نظری منابع، متون و پژوهش‌های انجام شده قبلی، در مجموع ده نقش برای مادری شناسایی شد. نقش‌ها در سه مؤلفه اصلی (پذیرش، محافظت و پرورش) و هفت زیرمؤلفه سامان‌دهی شدند. بنابراین، کلیه مطالب منتشرشده در روزنامه خراسان، با توجه به میزان پرداختن آن به نقش و جایگاه زنان به عنوان مادر بر اساس سه سازه اصلی پذیرش، محافظت و پرورش بر اساس سیاهه محقق ساخته‌ای که روایی آن بر اساس پژوهش‌های پیشین تأیید شده تحلیل و بررسی شد. پذیرش، زیرمؤلفه‌ای نداشت. به این معنا که زن، عهده‌دار مادرشدن و مادری کردن می‌شود که در واقع با بیان‌های مختلف زنان به این امر تشویق می‌شوند. محافظت به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که برای حفظ و بقای کودک لازم است. اقدامات محافظتی مادر، زیرمؤلفه‌های نقش محافظتی مادر را تشکیل می‌دهند. زیرمؤلفه‌های محافظت عبارت است از: تأمین نیازهای زیستی، حفظ از خطر و مراقبت‌های پیش‌گیرانه. پرورش، به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که مادر برای رشد و شکوفایی توانایی‌های فرزند در ابعاد مختلف انجام می‌دهد. زیرمؤلفه‌های پرورش نیز عبارت بود از: پرورش جسمی، توجه به بازی کودک، محبت، تکریم، توجه به موانع رشد و جهت‌دهی مذهبی. ابتدا هر یک از سازه‌ها و مؤلفه‌ها مطابق جدول‌های ۲-۴ تعریف شد و سپس مستندات مربوط گردآوری شد.

جدول ۲. تعریف پذیرش

پذیرش	پذیرش زیر مؤلفه‌ای ندارد، به این معناست که زن عهده‌دار مادر دن و مادری کردن شود.
-------	--

جدول ۳. تعریف محافظت

محافظت	تأمین نیازهای زیستی	تغذیه فرزند، تربیت، نگهداری و ...
	حفظ از خطر	در زندگی تهدیدهایی وجود دارد که هستی و یا سلامت کودک را تهدید می‌کند. این تهدیدها ممکن است با توجه به ضعف کودک، ناشی از خطرات طبیعی و محیطی و یا

انسانی و در قالب دشمنی باشد. نه فقط محافظت از فرزند در برابر خطرات محیطی بلکه از مادر انتظار می‌رود برای حفظ فرزند خود دست به اقدامات خطرناک زند.		
در فرایندهای خلقت و رشد کودک، موقعیت‌هایی وجود دارد که اگرچه بنا به وضعیت افراد تأثیرهای متفاوتی دارد، رعایت نکردن آن‌ها سلامت و حتی هستی فرد را به خطر می‌اندازد. در درجه اول والدین باید متوجه این موقعیت‌ها باشند و در صورت لزوم پیشگیری از آسیب‌ها با دوری از آن موقعیت‌ها، در گام بعد اگر با وجود مراقبت از فرزند، آسیب و یا بیماری‌هایی رخ داد، برای بهبود وضع سلامت فرزند و کاهش یا محدود کردن ناتوانی حاصل از بیماری، پیشگیری‌های بعدی را در قالب پرستاری و اقدامات درمانی انجام دهند.	مراقبت‌های پیشگیرانه	

جدول ۴. تعریف پرورش

افزون بر رشد طبیعی جسم کودک که در سایه اقدامات محافظتی مادر صورت می‌گیرد، والدین به اقداماتی در ارتباط با همین جسم توصیه شده‌اند که سبب رشد جسمی در جنبه‌های مختلف و تقویت پایه‌های زیستی سایر ابعاد می‌شود (مثال: مراقبت‌های دوران بارداری و ...).	پرورش جسمی	پرورش
منابع و متون نه فقط با بیان پیامدهای مثبت بازی کودکان، تصویر مثبتی از آن ارائه داده‌اند، بلکه تأکید دارند نباید غیر از بازی و بازیگوشی، انتظاری از کودک داشت. طبیعی است رهاکردن کودک برای بازی به معنای بی‌نیازی او از محافظت در برابر خطرات احتمالی و یا بی‌نیازی از توجه والدین به بازی او و بلکه همراهی نکردن او نیست. بر اساس مسئولیت مادران نسبت به فرزندان، به ویژه در دوران کودکی، مادران نسبت به بازی فرزندان خردسال خود مسئولیت دارند.	توجه به بازی کودک	
محبت به معنای دوست‌داشتن و مهر ورزیدن است. از جمله مؤلفه‌های نقش مادری، محبت به فرزند است، طبق آیات و روایات توصیه شده: فرزندان خود را بسیار ببوسید. و...	محبت	
تکریم به این معناست که بر مادر لازم است برای کودک خود ارزش قائل بوده، به او احترام گذارد. (فرزندان خود را گرمی بدارید و نیکو تربیتشان کنید. پیامبر اکرم (ص))	تکریم	
پرورش فرزند در مسیر کمال و تربیت انسانی که در همه ابعاد سالم باشد، فقط با انجام برخی امور محقق نمی‌شود بلکه همچون محافظت جسمی نیاز به مراقبت‌های پیشگیرانه دارد. توجه به این موانع: به عنوان مثال، وقتی نوجوانی را سرزنش می‌کنی مواظب باش بعضی از لغزش‌هایش را نادیده بگیری تا جوان به لجاجت و عکس‌العمل وادار نشود، هرگاه به آن‌ها وعده دادید وفا کنید؛ زیرا آن‌ها شما را روزی‌دهنده خود می‌دانند و ...	توجه به موانع رشد	
نه فقط لازم است تمام فعالیت‌های مادر با نیت تقرب به خدا باشد، فرزندش را نیز باید در همین مسیر تربیت نماید. حسن تربیت، راهنمایی به خدا، کمک به او در اطاعت و ایجاد روحیه فرمان‌پذیری و ...	جهت‌دهی مذهبی	

جهت سنجش پایایی فرم تحلیل محتوا از نرم‌افزار تحلیل آماری اسپاس اس و ضریب همبستگی درون‌گروهی استفاده شد. برای تحلیل محتوای روزنامه‌ها از یک طرح کدگذاری استفاده شد. به این صورت که کلیه مقوله‌ها در تمامی طبقات از نظر مؤلفه‌های نقش مادری مطابقت داده شد و در فرم مربوط ثبت گردید و واحدهایی که دربردارنده عوامل

مادری بودند، شناسایی و شمارش گردیدند. در واقع، با تطبیق جمله به جمله محتوای روزنامه‌ها با عوامل نقش مادری، تعداد فراوانی آن‌ها ثبت گردید تا تعیین شود که محتوای روزنامه‌ها از نظر طبقات انتخاب شده بیشتر در کدام سطح از سطوح مؤلفه‌های نقش مادری قرار دارند.

یافته‌های پژوهش

مطالعه تاریخی موقعیت زن ایرانی در دوران قبل از انقلاب اسلامی نشان می‌دهد که با روا داشتن ظلم و ستم در حق زنان ایرانی تقریباً در تمامی عرضه‌های زندگی، دچار تنزل موقعیت و وادار به پذیرفتن جایگاه پست در جامعه شده‌اند و از آن‌ها به عنوان جنس دوم یاد شده است، به طوری که از ابتدایی‌ترین حقوق اجتماعی محروم بوده‌اند. در طی تاریخ ایران، تعداد انگشت‌شماری از زنان ایرانی که از طرف خانواده به طبقه اشراف وابسته بوده‌اند، توانستند جایگاهی اجتماعی در جامعه پیدا کنند (بهامیریان قهفرخی و لویمی، ۱۳۸۸). زنان، به لحاظ فطری و طبیعی ویژگی‌هایی دارند که نقش محوری در حفظ خانواده و تداوم و تربیت نسل را به عهده آنان می‌گذارد. علامه طباطبایی در این مورد می‌گوید: زنان، سنگ زیرین و رکن اساسی و علت واقعی انسجام و تشکیل اجتماع خانوادگی انسان‌ها هستند (طالبی و میناوند، ۱۳۹۰). امروزه مباحث مربوط به زنان در اولویت قرار دارد و زنان به عنوان نیمی از جمعیت جامعه نقش بسیار مهم و حیاتی در سلامت روانی جامعه و خانواده دارند (عمادزاده، ۱۳۸۳). همچنین نقش‌های متعددی هم در متون دینی و هم در علوم کاربردی برای زنان در جایگاه مادری تعریف شده است که گاه موجب تعارض و مشکلاتی شده است.

نتایج پژوهش نشان داد که برآیند آموزه‌های اسلامی در موضوع خانواده و فرزندپروری تأییدکننده «پذیرش»، به عنوان یکی از مؤلفه‌های نقش مادری است. به طور کلی در پژوهش حاضر، برای بررسی مؤلفه‌های مادری از آزمون‌های آماری فریدمن^۱ و کروسکال والیس^۲ استفاده شد. لازم به ذکر است که این محاسبات با دو نرم افزار STATISTICA 10 و IBM SPSS 21 انجام شد. آزمون معنی‌داری اختلاف بین نمونه‌های مستقل را مورد بررسی قرار می‌دهد. آزمون کروسکال والیس یک آزمون ناپارامتری مبتنی بر رتبه است که می‌تواند برای تعیین تفاوت‌های آماری معنی‌دار بین دو یا چند گروه از یک متغیر مستقل بر یک متغیر وابسته پیوسته یا ترتیبی استفاده شود. در این آزمون می‌توانیم بیازماییم که نمونه‌ها از یک توزیع پیروی می‌کنند یا خیر؛ یا به عبارت دیگر، فرض صفر ما برابر بودن میانگین گروه‌هاست و فرضیه مقابل نیز نابرابر بودن این میانگین‌ها در حداقل یک گروه است که این روش برای بررسی کردن دو یا چند گروه نمونه با تعداد نمونه‌های یکسان یا متفاوت به کار می‌رود. بنابراین، در پژوهش حاضر به دلیل نرمال نبودن متغیرها و حجم اندک داده‌ها در هر یک از طبقات (مؤلفه‌های مادری) از این آزمون استفاده شده است.

1. Friedman test
2. Kruskal-Wallis

هدف از این پژوهش، شناسایی مؤلفه‌های مادری و توجه رسانه‌ها به نقش و جایگاه مادری، تأکید بر روزنامه خراسان، از نظر به کارگیری مؤلفه‌های مادری است. در راستای پاسخگویی به این پرسش اساسی پژوهش، نخست مطالب روزنامه خراسان از نظر میزان توجه هر نوع مطلب (سرمقاله، اخبار، بین‌الملل، فرهنگ، ورزشی، سینما و تلویزیون، اجتماعی، حوادث، فناوری، اقتصاد، زندگی سلام، خانواده و ...) به مؤلفه‌های مادری مورد بررسی قرار گرفته‌اند. بدین منظور فرضیات آماری ذیل با استفاده از آزمون کروسکال والیس بررسی شد.

$$\begin{cases} H_0: \mu_i = \mu_j & \text{میزان توجه به مؤلفه مادری در مطالب مختلف روزنامه باهم برابر هستند.} \\ H_1: \mu_i \neq \mu_j, \exists i, j = 1, 2, \dots, 12 & \text{میزان توجه به مؤلفه مادری در مطالب حداقل دو شماره روزنامه باهم برابر نیستند.} \end{cases}$$

در این فرضیه μ_i : میانگین امتیازات میزان مؤلفه‌های مادری مطالب (سرمقاله، اخبار، بین‌الملل، فرهنگ، ورزشی، سینما و تلویزیون، اجتماعی، حوادث، فناوری، اقتصاد، زندگی سلام و خانواده) روزنامه ۱ ام است. بر این اساس در صورتی که حداقل بین یک جفت از میانگین‌های مذکور اختلاف معنی‌داری مشاهده گردد، فرضیه صفر آماری رد می‌شود.

جدول ۵. نتایج آزمون کروسکال والیس برای بررسی اختلاف بین مؤلفه‌ها در مطالب مختلف روزنامه

رتبه	روزنامه خراسان	حجم نمونه	میانگین رتبه‌ها	نتایج آزمون		
				درجه آزادی	مقدار آماره کی‌دو	P-value
مطالب روزنامه	سرمقاله	۸	۷۷/۶	۱۰	۸۳/۰۸	۰/۰۰۰
	اخبار	۵	۱۰۳/۶			
	بین‌الملل	۲	۱۰۲/۵			
	فرهنگ	۲۲	۱۱۴/۹			
	ورزشی	۲۶	۱۶۸/۹			
	سینما و تلویزیون	۳۳	۲۱۰			
	اجتماعی	۲۴	۱۶۶/۶			
	حوادث	۲۷	۱۸۰/۴			
	فناوری	۴۳	۲۱۶/۶			
	اقتصاد	۲۳	۱۱۴/۹			
زندگی سلام و خانواده	۴۵	۲۳۵/۳				

بر اساس یافته‌های جدول ۵، چون مقادیر احتمال حاصله از انجام آزمون کروسکال والیس از سطح معنی‌داری آزمون که ۰/۰۵ می‌باشد، کوچکتر است ($P\text{-value}=0/000 < 0/05$) بنابراین، رتبه‌بندی مطالب روزنامه بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های مادری در سطح خطای ۰/۰۵ معنی‌دار است. به عبارتی با اطمینان ۹۵ درصد، می‌توان ادعا نمود که: «میزان توجه به مؤلفه مادری در مطالب «زندگی سلام و خانواده» به طور معنی‌داری بیشتر از سایر مطالب است.» در ادامه معنی‌داری تفاوت بین مؤلفه‌های مادری در روزنامه خراسان بررسی شده است. بدین منظور فرضیات آماری ذیل را با استفاده از آزمون فریدمن بررسی کرده‌ایم.

$$\begin{cases} H_0 : \mu_i = \mu_j & \text{میزان مؤلفه‌های مادری در روزنامه خراسان با هم برابر هستند.} \\ H_1 : \mu_i \neq \mu_j, \exists i, j = 1, 2, \dots, 8 & \text{حداقل دو مؤلفه مادری در روزنامه خراسان با هم برابر نیستند.} \end{cases}$$

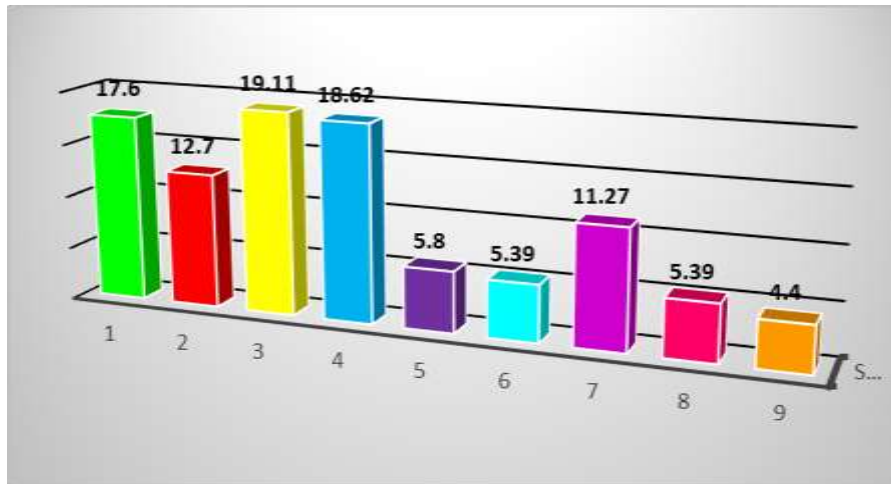
در این فرضیه μ_i : میانگین امتیازات میزان مؤلفه مادری i ام در مطالب انتخابی روزنامه است. بر این اساس در صورتی که حداقل بین یک جفت از میانگین‌های مذکور اختلاف معنی‌داری مشاهده گردد، فرضیه صفر آماری رد می‌شود.

بر اساس نتایج به دست آمده از جدول می‌توان چنین بیان داشت که چون مقدار احتمال حاصله از انجام آزمون فریدمن از سطح معنی‌داری آزمون کوچکتر است ($P\text{-value}=0/000 < 0/05$) از این رو، رتبه‌بندی مؤلفه‌های مادری برای مطالب روزنامه خراسان بر اساس آزمون فریدمن در سطح خطای ۰/۰۵ معنی‌دار است. به عبارتی با اطمینان ۹۵ درصد، می‌توان ادعا نمود که در مطالب روزنامه مؤلفه «مراقبت‌های پیش‌گیرانه» بیشترین میزان را داشته است. پس از آن به ترتیب مؤلفه‌های پرورش جسمی، تأمین نیازهای زیستی، حفظ از خطر و محبت قرار دارند. کم امتیازترین مؤلفه‌های مادری در مطالب روزنامه جهت‌دهی مذهبی و توجه به موانع رشد هستند.

جدول ۶. آزمون فریدمن برای بررسی اختلاف بین مؤلفه‌های مادری در روزنامه خراسان

نتایج آزمون			میانگین رتبه‌ها	مؤلفه‌های مادری
P-Value	مقدار آماره کی دو	درجه آزادی		
۰/۰۰۰	۲۳/۰۹	۱۱	۴۱	تأمین نیازهای زیستی
			۲۷	حفظ از خطر
			۶۰	مراقبت‌های پیش‌گیرانه
			۴۹	پرورش جسمی
			۲۱	توجه به بازی کودک
			۴۲	محبت
			۲۲	تکریم
			۱۸	توجه به موانع رشد
			۵	جهت‌دهی مذهبی

مطابق نمودار زیر، فراوانی نسبی مؤلفه‌های مادری در دو سازه محافظت و پرورش، به ترتیب مراقبت‌های پیشگیرانه با ۱۹,۱۱ درصد، پرورش جسمی با ۱۸,۶۲ درصد و تأمین نیازهای زیستی با ۱۷,۱۵ درصد بیشترین مقدار و مؤلفه‌های جهت‌دهی مذهبی با ۴,۴۱ درصد، توجه به موانع رشد و توجه به بازی کودک با ۵,۳۹ درصد کمترین مقدار را به خود اختصاص دادند.

نمودار ۱. فراوانی مؤلفه‌های نقش مادری

در این نمودار هر یک از اعداد نمایانگر این مؤلفه‌ها هستند:

۱. تأمین نیازهای زیستی، ۲. حفظ از خطر، ۳. مراقبت‌های پیشگیرانه، ۴. پرورش جسمی، ۵. توجه به بازی کودک، ۶. محبت، ۷. تکریم، ۸. توجه به موانع رشد، ۹. جهت‌دهی مذهبی
- همان‌گونه که بیان شد، مادر در تربیت کودک نقش اساسی دارد. نقش مادر، در تربیت و رشد جسمانی، پرورش و شکوفایی احساسات و عواطف انسانی، در رشد و بالندگی اخلاقی، در تحکیم ایمان و روحیه دین‌باوری، در شکفتن و پرورش عقلانی، در جامعه‌پذیری و سازگاری اجتماعی، و ... کودک بی‌بدیل و غیرقابل انکار است.
- تفاوت انسان‌ها در افکار، گفتار و رفتار، سرچشمه در تفاوت آن‌ها در طرح‌واره‌ها و خویش‌واره‌ها دارد. زنی که مادری، فرزندآوری و فرزندپروری، بخشی از طرح‌واره درونی او شده باشد، در همان مسیر حرکت و عمل خواهد کرد، ولی اگر نقش و جایگاه مادری را درونی نکرده باشد، ممکن است آن را کاری حقیر و یا مانع پیشرفت بداند (اتکینسون^۱ و دیگران، ۱۳۸۵). مادر شایسته، به نقش خویش ایمان دارد و آن را حق، وظیفه و مایه افتخار می‌داند و از سوی دیگر می‌داند که باید پدر و مادرهای آینده را پرورش دهد و تلاش می‌کند تصویر زیبایی در ذهن فرزندانش حک نماید.

همین راستا، باید خانواده و جامعه نیز زمینه هرچه بهتر این نقش‌آفرینی را فراهم نماید تا مادران بتوانند این مسئولیت عظیم را به نحو نیکویی ایفا نمایند.

منابع

- اکبری، حسین (۱۳۹۱). نقش زنان در توسعه پایدار محیط زیست، *زن در توسعه و سیاست*، ۱۰(۴)، ۳۷-۵۶.
- اتکینسون، ریتا. ال، و دیگران (۱۳۸۵). *زمینه روان‌شناسی هیلگارد*. مترجم: براهنی، محمدنقی و دیگران. تهران: انتشارات رشد.
- بستان، حسین (۱۳۸۵). بازنگری نظریه‌های نقش جنسیتی. *پژوهش زنان*، ۴(۲و۱)، ۳۱-۵.
- بهامیریان قهفرخی، فرخنده؛ لویمی، سهیلا (۱۳۸۸). آشنایی با نقش زنان در تحولات ادبی. *زن و فرهنگ*، ۱(۱)، ۶۸-۵۶.
- جعفری هرندی، رضا؛ نصر، احمدرضا؛ میرشاه جعفری، سیدابراهیم (۱۳۸۷). تحلیل محتوا روشی پرکاربرد در علوم اجتماعی-رفتاری انسانی، با تأکید بر تحلیل محتوای کتاب‌های درسی. *حوزه و دانشگاه*، ۱۴(۵۵)، ۳۳-۵۸.
- حسن مرادی، نرگس (۱۳۹۵). *تحلیل محتوای کتاب درسی*. چاپ چهارم، تهران: آبیژ.
- رفعت جاه، مریم (۱۳۸۷). *تأملی در هویت زن ایرانی*. انتشارات دانشگاه تهران.
- رفعت جاه، مریم (۱۳۹۷). زنان جوان و بازتعریف معنا و نقش مادری مطالعه‌ای بر روی مادران ۲۵ تا ۴۰ ساله ساکن شهر ری. *جامعه‌شناسی ایران*، ۱۸(۴)، ۱۶۳-۱۳۰.
- زاهدی فر، پروانه (۱۳۸۵). *بررسی اثر مادری بر وضعیت اجتماعی زنان شهر تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبایی.
- سراقی، همایون؛ منیرپور، نادر؛ احمدی، محمدرضا؛ حسن‌آبادی، حمیدرضا (۱۳۹۴). مادر از نگاه اسلام و روان‌شناسی و تعیین مؤلفه‌های نقش مادری بر اساس متون دینی. *پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده*، ۲(۴)، ۱۳-۳۴.
- سلگی، پریسا (۱۳۹۴). *نقش زنان در بازتولید جایگاه زن در ساختار قدرت خانواده: مطالعه‌ای در منطقه فردیس استان البرز*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته انسان‌شناسی، دانشگاه تهران.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۷۴). *تفسیر المیزان*. مترجم: موسوی همدانی، محمدباقر. قم: دفتر اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه.
- طالبی، سارا؛ میناوند، محمدقلی (۱۳۹۰). تقابل فرم و محتوا در نقش زنان در تصویر خانواده. *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، ۴(۲)، ۸۶-۵۷.
- عمادزاده، مصطفی (۱۳۸۳). اهمیت سرمایه‌گذاری در آموزش زنان. *پژوهش زنان*، ۱(۷)، ۱۴۰-۱۱۵.
- قائدی، محمدرضا؛ گلشنی، علیرضا (۱۳۹۵). روش تحلیل محتوا، از کمی‌گرایی تا کیفی‌گرایی. *روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی*. ۷(۲۳)، ۵۷-۸۲.
- کرلینجر، فرد. ان (۱۳۸۰). *مبانی پژوهش در علوم رفتاری*. ترجمه حسن پاشاشریفی و جعفر نجفی زند. تهران: آوای نور.
- گرت، ا. (۱۳۸۰). *جامعه‌شناسی جنسیت*. ترجمه بقائی. تهران: نشر دیگر.
- لارنس، ای. (۱۳۷۲). *روان‌شناسی شخصیت*. مترجم: جوادی، محمدجعفر و کدیور، پروین. تهران: رسا.

مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۳). مقدمه‌ای بر مطالعات زنان. دفتر برنامه‌ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، تهران.

هام، مگی (۱۳۸۳). فرهنگ نظریه‌های فمینیستی. ترجمه فیروزه مهاجر و دیگران. تهران: نشر توسعه.

همدانیان، فاطمه؛ نعمت، خلیل؛ خدابخش، روشنگ (۱۳۹۰). نگرهای تطبیقی بر مادری در روان‌شناسی و ادبیات ادیان. پژوهشنامه زنان، ۳(۲)، ۱۴۳-۱۶۳.

Choi, P., Henshaw, C., Baker, S., & Tree J. (2005). Super mun, super wife, super everything: performing femininity in the transition to motherhood. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 23(2), 167-180.